

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглянуто основні фактори, що впливають на світогляд майбутніх дизайнерів в процесі формування їх естетичної культури.

Ключові слова: формування естетичної культури майбутніх дизайнерів, спілкування, спілкування з природою, спілкування з творами мистецтва.

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. На сьогодні дуже гостро стоїть проблема естетизації суспільства, розвитку як загальної естетичної культури людей, так і естетичної культури окремих вікових груп, до якої належать і студенти вищих навчальних закладів.

Причин такого стану речей декілька і вони лежать в політико-економічній та технологічній площині. По-перше, з розпадом Радянського Союзу, коли певні ідеали побудови комуністичного суспільства було знищено, питання формування «всебічної, гармонійно розвинутої особистості» були дещо випущені з поля зору і певний час цей процес відбувався інерційно, поступившись місцем проблемам економічного зростання та добробуту громадян, і змінивши, таким чином, пріоритети духовного наповнення особистості на збільшення її матеріального достатку. По-друге, стрімке зростання новітніх технологій, яке з кожним роком прогресує, потребує зосередження уваги людини на її відповідності технічному оснащенню суспільства, яке навіть в побутовому плані, в порівнянні з минулим століттям, пішло набагато вперед. Все це дещо відхилило увагу від формування естетичної культури особистості та її світоглядних засад, які відіграють важливу роль в цьому процесі.

Аналіз досліджень та публікацій. Свого часу в науковій літературі проблемами формування естетичної культури займався цілий ряд вчених, які вивчали ці питання системно або частково, починаючи з стародавніх часів і до сьогодення (Аристотель, Платон, Сократ, Ф. Аквінський, Альберті, А. Дюрер, Леонардо да Вінчі, І. Кант, Г. Гегель, Ф. Шеллінг, філософи епохи Класицизму, Просвітництва та ін.). Питання формування естетичної культури особистості підіймала радянська естетика (М. Каган, М. Киященко, М. Лейзеров та ін.) та вітчизняні вчені (П. Гаврилюк, В. Іванов, А. Канарський, А. Комарова, В. Корнієнко та ін.), зокрема і торкаючись світоглядних засад особистості (А. Белих, Р. Арцишевський, Л. Завалишина, Н. Соболева, В. Табачковський та ін.). Праці означених вище вчених стали теоретичним підґрунтям для нашого дослідження і зумовили тематику та мету статті – дослідити роль світоглядного фактору у формуванні естетичної культури майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах.

Викладення матеріалу та результати. В умовах сучасного демократичного суспільства основний принцип, за яким відбувається суспільна реалізація особистості – це свобода та вільне волевиявлення, що є основою для її подальшого духовного та культурного розвитку. На превеликий жаль, не всі вбачають в свободі «усвідомлення необхідності», тому важливим є застосування важелів, насамперед внутрішнього характеру, які стануть міцною опорою в житті і самореалізації особистості, збагатять її вмінням розрізняти корисне і шкідливе в інформаційному середовищі, складати окремі калейдоскопічні та фактологічні поняття в єдину картину світу, бачити не поверхові явища, а їх причинно-наслідкові зв'язки. Тим більше це важливо для майбутніх дизайнерів, для формування їх естетичної культури, адже по суті своєї дизайн-діяльність – це перенесення сприймання гармонійних і красивих предметів і явищ дійсності в естетико-культурну площину, естетизація естетичного, якщо так можна висловитися.

Естетична культура майбутніх дизайнерів – це культура в широкому розумінні, починаючи з зовнішньої культури і закінчуючи культурою потреб, інтересів, почуттів і думок особистості, інакше кажучи, за словами П. Гаврилюка «культура бути людиною» [2, с. 186]. Маючи значні можливості від природи для перетворення світу за законами краси дизайнер.

більше аніж хто-небудь, розвиває ці можливості в соціальному середовищі, в ході його практичного засвоєння і поступово реалізуючи їх. В процесі формування естетичної культури майбутніми дизайнерами виявляється один із основних факторів, що має широкий вплив на їх подальшу діяльність – пізнання світу і стану речей. Потреба в пізнанні – одна з найважливіших духовних потреб особистості, яка реалізується як на теоретичному, так і на практичному рівнях, причому обидва вони настільки взаємопов'язані, що важко визначити пріоритетність одного з них.

За таких ознак потреба в пізнанні особистості реалізується у формуванні світогляду, світосприйняття та світовідчуття людини, що мають зовнішнє (пізнання світу як об'єктивної реальності) і внутрішнє (пізнання себе як суб'єкта) виявлення. «Світогляд – це гранично узагальнений, впорядкований погляд на оточуючий світ: явища природи, суспільства і самого себе, а також основні життєві позиції людей, переконання, соціально-політичні, моральні і естетичні ідеали, принципи пізнання і оцінки матеріальних і духовних подій» [3, с. 130]. Світовідчуття і світосприйняття розуміються як частина світогляду, його реалізації на соціально-психологічному (через уявлення, почуття і настрої) та побутовому рівнях суспільної та індивідуальної свідомості. Загальноприйняте виділяти ще й науковий світогляд як адекватне відображення найбільш загальних законів природи і суспільства та хід історичного процесу, так зване «ядро в ядрі світогляду» (О. Лармін).

На думку вітчизняних вчених (Л. Левчук, В. Мазепа, В. Іванов, А. Комарова, А. Белих та ін.) світогляд особистості має інтелектуальну сторону і знаходить своє вираження в її поглядах і ідеалах, знанні життя і наукових істин, і чуттєву, що включає знання як продукт емоційної діяльності. Чітко визначену структуру світогляду особистості надає А. Белих, зазначаючи, що «ознаками розвинутого індивідуального світогляду є світоглядна інформація, отримана в ході творчого засвоєння і присвоєння знань; самосвідомість, що досягається в ході рефлексії і визначення свого місця в світі; формування картини майбутнього образу світу, самовизначення; засвоєний засіб духовно-практичної і духовно-теоретичної діяльності, що дозволяє гармонійно і творчо конструювати і досягати мети свого життя і діяльності» [1, с. 129]. Багатостороння інформація, яку отримує сучасна особистість в світогляді оформлюється в ієрархічну систему, де суттєва роль відводиться не стільки їй як сумі знань, скільки світоглядним висновкам і значенням, що витікають з неї. Інформація в світоглядній системі, визначена як сума теоретичних надбань людини, еволюціонує від знання до переконання, потім до ідеалів і цінностей, будучи їх невід'ємним компонентом. Разом із тим, конструювання останніх потребує емоційного і етичного досвіду, досвіду теоретичної діяльності. Отже, індивідуальний світогляд, що характеризується А. Белих «як система високого рівня інтеграції знань і самосвідомості, етичної, естетичного та емоційного самовизначення, як наявність мети, засобу засвоєння й дії в зовнішньому світі» [1, с. 129], є складовою частиною пізнання і міцною основою для формування естетичної культури майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах.

Світоглядні засади формування естетичної культури майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах найбільш повно розгортаються у спілкуванні і творчості. В нашому розумінні спілкування особистості виходить з притаманних людині духовних потреб, а саме вищих соціальних потреб, що мають морально-людський характер. Спілкування, на думку В. Рябова, може відбуватися в двох площинах: на основі матеріального (виробничі відносини розподілу, обміну; відносини для продовження роду; ставлення до природи та ін.) та духовного (відношення до духовних цінностей: людини як найвищої цінності, творів мистецтва, культурної спадщини та ін.) спілкування, причому духовне спілкування, духовні цінності, незважаючи на свою «вищість» і «надбудованість», нерозривно пов'язані з матеріальними відносинами, а іноді напряду залежать від них або відкрито їм протиставляються [4, с. 101].

Важливу роль у формуванні естетичної культури майбутніх дизайнерів відіграє спілкування на побутовому рівні. М. Каган наголошує, що на відміну від виробництва та суспільної практики, в які включена особистість і які відіграють значну роль у формуванні світогляду людини, його переконань, поглядів, ідеалів, сфера побуту суттєво впливає на рівні світовідчуття особистості, його самопочуття, настрої, смаки, емоційний тонус, тобто на соціально-психологічні фактори. Оскільки саме на цьому рівні розгортається естетична свідомість, то «саме побут є першим і головним джерелом естетичної свідомості особистості»;

від народження і протягом всього життя «побут зберігає цю здатність, з одного боку задовольняти естетичні потреби особистості, а з іншого – впливати на них, підтримувати, розвивати, а іноді радикально змінювати...». Це доводить особливість паги, яку несе в собі організація «вільного» часу у студентів, майбутніх фахівців з дизайну, самоорганізація і самодисципліна в сенсі того, на що спрямувати і на що витратити свій вільний від навчання час, на які речі звернути свою увагу.

Увага особистості це те найцінніше, за що йде боротьба засобів масової інформації та рекламних компаній в наш час саме на побутовому рівні, і від того, на що вона свідомо буде звернена особистістю, буде залежати її подальша реалізація в професійному і естетичному планах. Означене вище знаходить своє підтвердження і у вивченні М. Каганом трьох головних компонентів в аналізі побуту як особливого соціального явища, де разом із предметною обстановкою він виділяє і «оформлення людиною самої себе в ім'я підвищення ефективності спілкування з іншими людьми» та «саме спілкування, що реалізується в побутовій поведінці людини. Кожен із цих компонентів має певний естетичний потенціал, з одного боку висловлюючи рівень естетичної культури особистості, а з іншого – формуючи цю культуру своїм впливом на естетичну свідомість особистості».

Оформлення світоглядних засад виявляється не тільки в спілкуванні поміж людьми, їх взаємоповазі, шанобливому ставленні (мораль, етикет, естетична поведінка), але й в спілкуванні з природою, з її конкретними живими виявами, будь то певне явище (наприклад, схід Сонця, що дає життя всьому живому) або жива істота. Неможливо водночас бути захопленим зоряним сяйвом, відчувати всю грандіозність яскравих світанків і байдууже нищити природу, ігнорувати інших людей і поводитися з ними нечемно або жорстоко. Спілкування з природою за довгі роки соціалістичного будівництва здебільшого стало проявлятися в певному сенсі односторонньо: «людина – цар природи». Така загальноприйнята думка в практичній діяльності призвела до руйнування екологічної системи, наслідки чого людецько час від часу відчуває на собі в тому чи іншому місці планети. На сучасному етапі, вступаючи в нове тисячоліття, необхідно по-новому, згадуючи і минуле, зважити і усвідомити, що людина – це частина нашої природи, і все разом складає цілісну біологічну систему, завдаючи шкоду якій, ми автоматично ставимо під загрозу життя людини як виду. Принцип доцільності ніяким чином не може бути виправданий надмірністю споживання, адже доцільність – це насамперед корисність для майбутнього. «Якщо у людини тільки одне відношення до природи – споживаче, утилітарне, якщо вона здатна оцінювати природу виключно з точки зору безпосередньої користі і не вміє безкорисливо насолоджуватися її красою, вельми бідний його духовний світ, не розвинуті естетичні почуття».

Естетичне сприймання природи надає людині можливість якнайглибше проникнути в свій особистий духовний світ. Це особливо важливо для майбутніх дизайнерів, як з точки зору формування естетичної культури, так і з позиції професійного оволодіння основним методом дизайн-проекування – художнім конструюванням, адже більшість натхненних ідей дизайнер черпає з природних аналогів, будуючи на їх основі сучасні, ефектні, практичні і красиві речі. На цих засадах виникла і наука – біоніка, яка ставить собі за мету вивчення доцільних систем і конструкцій в природі і перенесення їх якостей на створювані механізми, предмети побуту та інші складні чи прості речі.

Ще однією світоглядною складовою є спілкування з художніми творами, творами мистецтва і культури, а також безпосередня реалізація майбутніх фахівців з дизайну в творчості і мистецтві. Ще до недавнього часу в радянській філософії та естетиці домінувала діалектична думка про те, що мистецтво за своїм характером є, водночас, уособленим видом діяльності і таким, що має риси універсальності щодо різних видів діяльності (М. Каган та ін.).

В. Іванов з цього приводу слушно зауважує, що на відміну від колективного узагальненого та впорядкованого процесу суспільної життєдіяльності, «людина діє немов «крізь» світ речей, формує, структурує і субординує його, і ця її наскрізна, нероздільна на частки присутність в предметному світі виражена в загальній доцільності і планованості людського самоздійснення» [5, с. 91]. Таким чином, це накладає більш високий порядок відносин до речей, аніж це існує в природному взаємозв'язку, причому цей порядок існує не хаотично і не навмисно, а в ньому виражається «архітектоніка людського світу і кристалізується в системі значень, що служать основою всіх спеціалізованих актів діяльності».

людей» [5, с. 92]. При поверховому сприйманні це виглядає так, нібито сам предмет і надає реальності певному значенню його, але змістовне значення створеного або новоствореного предмету виявляється тільки за умови включення особистості в діяльність. Такою реалізацією «нових можливостей для створення нових осмислених реальностей» і служить «змістовно-творчий аспект людської діяльності», з яким безпосередньо пов'язана вся культурно-історична місія мистецтва [5, с. 95].

Саме тому, зауважує В. Іванов, мистецтво, стаючи практичним формуванням діяльності, а отже і смислових значень, і звільняючись від утилітарної спрямованості, перетворює «духовну предметність» людського світу шляхом цілеспрямованого створення змістоутворюючих і значущих форм, розширює межі свідомих можливостей культурного впливу на нього, викриває нові раціональні рівні і найбільш розумні продовження. Все це, будучи переведено в план продуктивної уяви, переживання і уявлення, репрезентує, інспірує і впорядковує переживання колективного життєвого досвіду, не підміняючи собою первинної реальності. Ця важлива для людини здатність до переживання і робить спілкування з творами мистецтва особливо актуальними і значущими для формування естетичної культури майбутніх дизайнерів; в ньому консолідується вся повнота світовідчуття як суб'єктивний момент дотику до форм життя і діяльності, в яких практично суб'єкт може і не перебувати [5, с. 95].

Особлива роль в процесі пізнання відводиться мистецтву. Пізнавальну діяльність, що реалізується в мистецтві як невід'ємний аспект художньої творчості, окреслював В. Мазепа, виділяючи дві її сторони. Перша зумовлена естетичним відношенням художника до дійсності, а друга є виявленням спорідненості окремих видів і жанрів мистецтва з іншими видами пізнавальної діяльності особистості. Іншими словами дизайн (література, кіно, театр, образотворче мистецтво та ін.) бере на себе визначені функції «емпіричного і теоретичного дослідження, або частіше – пропагування і популяризацію вже готових знань». Вчений вважає, що «без певного знання про реальний світ, який відповідає сучасному для художника рівню розвитку науки, взагалі не може бути ніякої художньої творчості» [5, с. 225]. Пізнання дійсності через мистецтво активізує творчо-пізнавальні здібності особистості, розвиває її продуктивну уяву і інтуїцію, допомагає естетично переживати правдиво відображену реальність, виступає важливим засобом усвідомлення культурно-гуманістичного, особистісного значення істинного знання про дійсність, вільного від безпосередньо-утилітарного використання [5, с. 228]. Це актуально для художника-дизайнера не тільки як для професійно спрямованої особистості, творця, але й як для читача, слухача та глядача – результатом засвоєння знання, що міститься у творах мистецтва, є співвіднесена з реальною картиною світу ціннісна орієнтація особистості, естетичне відношення, що реалізується надалі в різних сферах життєдіяльності як їх художня основа.

Висновки та напрямок подальших досліджень. Таким чином, в основі формування світоглядних засад естетичної культури майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах лежить притаманна людині потреба в пізнанні світу, яка якнайповніше виявляється в спілкуванні між людьми, з природою, з творами культури і мистецтва і реалізується в творчій діяльності. Наведені вище фактори, їх зміст та механізми впливу на особистість в подальших дослідженнях будуть використані для визначення критеріїв і показників формування естетичної культури майбутніх дизайнерів, а також для визначення ефективності її педагогічних умов.

Література

1. Белых А. С. Функциональные характеристики мировоззрения / А. С. Белых // Эстетическая среда и развитие культуры личности: сб. науч. трудов / Ин-т худ. образования РАО, ЛГПУ имени Т. Шевченко. – М. – Луганск, 2000. – С. 129–134.
2. Гаврилюк П. И. Эстетическая культура и социальный прогресс / П. И. Гаврилюк. – К.: Наукова думка, 1978. – 242 с.
3. Лармин О. В. Искусство и молодежь. Эстетические очерки / О.В.Лармин. – М.:Мол. гвардия, 1980, – 191 с.
4. Рябов В. Ф. Наш духовный мир / В. Ф. Рябов. – Л.: Лениздат, 1987. – 158 с.
5. Художественная деятельность. Проблема субъекта и объективной детерминации / [В. И. Мазепа, В. П. Иванов, Е. П. Шудря и др.]; под. ред. В. И. Мазепы. – К.: Наукова думка, 1980. – 294 с.